

10 עקרונות מנחים לקליטת עלייה במלחמת

רוסיה-אוקראינה

ד"ר רות תלמי-כהן¹, ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין², פרופ' קארין אמית³

המכון להגירה ושילוב חברתי

hagira@ruppin.ac.il

13 במרץ 2022

¹ ד"ר רות תלמי-כהן היא חברת סגל בכיר וחוקרת בכירה במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. ד"ר תלמי-כהן, אנתרופולוגית יישומית, חוקרת הגירה, עוסקת בהיבטים אנתרופולוגיים של עלייה וקליטה, פליטות וגיוון תרבותי. בעשרים השנים האחרונות ד"ר תלמי-כהן מעורבת בייעוץ, בליווי תוכניות, תכנון מדיניות ובמחקרים העוסקים בקליטת עולים, בעיקר מאתיופיה ומבקשי מקלט מיבשת אפריקה. ספרה "ממתינים בדרכם - המסע של זרע ביתא ישראל", שפורסם בשנת 2020 זכה בפרס גולדברג. ravitt@ruppin.ac.il

² ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין היא חברת סגל בכיר וחוקרת בכירה במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. מחקרה עוסקים באי-שוויון והגירה במגוון תחומים: בחינוך, בשוק העבודה בבריאות ועוד. היא פרסמה מעל 30 מאמרים בכתבי העת המובילים בתחום. ד"ר צ'אצ'אשווילי-בולוטין הקימה וניהלה במשך חמש שנים (2011-2015) את המחלקה למידע, מחקר והערכה במנהל החינוך בעיריית אשדוד. בשנת 2015 הייתה חברת הוועדה המקצועית של משרד החינוך בתחום קליטת תלמידים עולים. מזה כשלושה עשורים היא מעורבת בייעוץ למקבלי החלטות בכירים בתחום החינוך בישראל. משנת 2021 משמשת ד"ר צ'אצ'אשווילי-בולוטין כעורכת משנה בכתב העת "הגירה". svetach@ruppin.ac.il

³ פרופ' קארין אמית היא דקאנית הפקולטה לכלכלה ומנהל עסקים ומרצה בתכנית להגירה ושילוב חברתי. היא חוקרת במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין ועומדת בראש קהילת ההגירה והדמוגרפיה באגודה הסוציולוגית הישראלית. קארין שותפה למיזמים בינלאומיים בנושא הגירה ושילוב של מהגרים ופליטים: היא חברה בוועדה המארגנת של פרויקט המטרופוליס הבינלאומי העוסק בהגירה ומדיניות. במסגרת עבודתה במכון להגירה ושילוב חברתי מבצעת מחקרים אקדמיים ויישומיים רבים העוסקים בהשתלבות כלכלית וחברתית של מהגרים בישראל ומובילה את "מדד רופין". תחומי המחקר שלה: תהליך קבלת ההחלטה להגר, שילוב חברתי וכלכלי של מהגרים, רווחה סובייקטיבית והגירה, זהות והגירה, עמדות כלפי מהגרים, רשתות חברתיות ומנהיגות, שילוב מהגרים במקומות עבודה בדגש על היבטים תרבותיים וארגוניים. בשנים האחרונות מתמחה בשילוב מהגרים מיומנים (משכילים) בישראל: מבריה"מ, צפון אמריקה וצרפת. karina@ruppin.ac.il

הקדמה

מלחמת רוסיה-אוקראינה אשר החלה ב-24.2.22 הובילה לגל פליטים חסר תקדים מאוקראינה. בשלושת השבועות הראשונים של המלחמה נמלטו כ-2.6 מיליון פליטים⁴ מאוקראינה. במקביל, תהליכים פנימיים המתרחשים ברוסיה ובמדינות פוסט-סובייטיות⁵ נוספות לצד המשך מצב הלחימה והסנקציות המוטלות מצידו של העולם המערבי על רוסיה, צפויים אף הם להאיץ תהליכי הגירת אוכלוסייה ועלייה לישראל מרוסיה וממדינות פוסט-סובייטיות נוספות. בכדי לסייע לפליטים מאוקראינה, מדינות המערב נערכות לקליטתם בתחומן תוך הבנה שמדובר באירוע חירום. האיחוד האירופאי פרסם בתחילת מרץ 2022 דירקטיבה לפיה הפליטים מאוקראינה זכאים להגנה קבוצתית זמנית באירופה שתאפשר להם לקבל אישור שהייה, גישה לבריאות, לחינוך ולתעסוקה באופן מהיר תוך הפחתת חסמים בירוקרטיים⁶. בין מדינות האיחוד שפתחו את שעריהן בפני הפליטים ניתן למנות את פולין, רומניה, גרמניה, צ'כיה ואוסטריה. גם ישראל מתמודדת עם גל פוטנציאלי של מהגרים ועולים כתוצאה מהמשבר. **במסמך זה נתמקד באתגר בפניו ניצבת ישראל בקליטת העולים (זכאי חוק השבות) מאוקראינה, רוסיה ומדינות פוסט-סובייטיות נוספות, ולהציע עשרה עקרונות מנחים לקליטת עלייה מיטבית בעת הנוכחית.**

לאורך שנות קיום המדינה הגיעו לישראל עולים רבים מתוקף חוק השבות⁷, חלקם בגלי עלייה גדולים. מקום המדינה עלו לישראל כ-3.3⁸ מיליון עולים, 44.6% מתוכם עלו משנת 1990 ואילך. עולים בעלי מאפיינים תרבותיים-כלכליים-חברתיים מגוונים מגיעים לישראל באופן שוטף ממדינות שנבדלות זו מזו, בין השאר, ברקע ההיסטורי, בצורת המשטר, ובמצב הכלכלי והדתי. העלייה לישראל מקורה בשלל מניעים בהם מניעים אידיאולוגיים, דתיים, כלכליים, חברתיים, בריאותיים, פוליטיים ואף ביטחוניים. למרות ההגעה הרציפה של העולים בתקופות של רגיעה יחסית, יש בולטות לגלי עלייה שמקורם בהתרחשויות משבריות בארצות המוצא המאיצות את תהליך קבלת החלטה לעלות.⁹ גל העלייה הגדול האחרון לישראל התרחש

⁴ לפי נתוני UNHCR הנכונים עד ל-13 במרץ :

<https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine/location?secret=unhcrrestricted>

⁵ ברית המועצות לשעבר הוקמה בשנת 1922 וכללה בתוכה 16 רפובליקות. ב-1991 התחוללה התמוטטות המשטר הקומוניסטי, שהביאה להתפרקות ברית המועצות למספר מדינות עצמאיות, כולן בעלות כלכלה קפיטליסטית ורובן בעלות משטר המוצהר כדמוקרטי או כדמוקרטי למחצה. מרבית העולים שעלו לישראל עזבו את ברית המועצות לשעבר אך כיום מדינות אלו מוגדרות כפוסט-סובייטיות.

⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1469

⁷ חוק השבות, בגרסתו המעודכנת (1970), קובע כי זכאים לעלות לישראל מועמדים שמוצאם יהודי (עד דרגת נכד ליהודי) ובני זוגם, תוך החרגת יהודים שהמירו את דתם מרצון ומספר סייגים הנוגעים לשמירה על בטחון הציבור. בהתאם לחוק האזרחות הישראלי (1952) תעודת עולה מזכה מיידית באזרחות ישראלית.

⁸ לקט נתונים לרגל יום המהגר הבין-לאומי, 2021, נתוני הלמ"ס 2021.

⁹ DellaPergola S. (2020). Diaspora vs. Homeland: Development, Unemployment and Ethnic Migration to Israel, 1991-2019. *Jewish Population Studies*, 31.

בתחילת שנות ה-90 עם התפרקותו של הגוש הסובייטי ומספר חסר תקדים של כחצי מילון עולים הגיע ממדינות מגוש זה לישראל עד לשנת 1995. על פי נתוני משרד העלייה והקליטה גם בשנים האחרונות מרבית העולים לישראל מגיעים מרוסיה ומאוקראינה.¹⁰ כיום מספרם של העולים ממדינות פוסט-סובייטיות בישראל הוא כמיליון בני-אדם.

למדינת ישראל כמדינת הגירה ניסיון עשיר ורב שנים בקליטת עולים. מדיניות הקליטה הישראלית עברה תהפוכות ותמורות ממסלול של קליטה מוסדית למסלול של "קליטה ישירה", המופעל באמצעות "סל קליטה" ומאפשר עצמאות יחסית עבור מרבית העולים, לצד המשך הפנייה של עולים מאתיופיה בעיקר למרכזי קליטה. מדיניות הקליטה מתעדכנת מעת לעת בהתאם לנסיבות ולהתפתחויות, ואמונים עליה גורמים ממשלתיים, הסוכנות היהודית, רשויות מקומיות ולא מעט עמותות. מדיניות זו והשלכותיה על תהליכי קליטה והשתלבות של עולים מקבוצות מוצא שונות, זכו לאורך השנים למחקר אקדמי ויישומי רב.

בימים אלו מדינת ישראל נערכת לקליטת חירום של עולים ממדינות פוסט-סובייטיות בתנאי אי וודאות באשר להיקף העלייה וקצב ההגעה. מסמך ראשוני זה, מדגיש עקרונות מרכזיים בקליטת עלייה המותאמים לעת הנוכחית. המסמך מבוסס על הספרות המחקרית הענפה בארץ ובעולם והניסיון המעשי הרב בתחום ההגירה וקליטת עלייה.

10 עקרונות מנחים לקליטת עלייה בעת הנוכחית:

1. **זכאי העלייה לישראל** מכוח חוק השבות ממדינות פוסט-סובייטיות (אוקראינה, רוסיה, בלארוס ועוד) מגיעים בעקבות ההשלכות הישירות והעקיפות של מלחמת רוסיה-אוקראינה. העולים מאוקראינה המגיעים לישראל, חוו על בשרם את המלחמה ונאלצו לעזוב את ארצם בעקבותיה, מכאן שהם מוגדרים כפליטים¹¹ על פי הגדרות בינלאומיות. לצד זאת, בישראל הם מוכרים כעולים ולכן נגדרים במסמך זה כ"עולים-פליטים"¹². סיבות העלייה ודרכי ההגעה לישראל מהמדינות הפוסט-סובייטיות השונות הן מגוונות ומחייבות התייחסות מותאמת ושונה בין אם מדובר על עולים או על עולים-פליטים. הקולטים הפועלים בשדה הקליטה נדרשים להכיר את מורכבות ההגדרות והמשמעות שלהם ולפעול בהתאמה.
2. **עולים-פליטים** (אשר מרביתם הגיעו מאוקראינה) חוו טלטלה משמעותית הכוללת מלחמה, עזיבת בית, אובדן, פיצול בין בני משפחה ועוד. בישראל, הם ממשיכים לחוות

¹⁰ נתוני עלייה לשנת 2021 משרד העלייה והקליטה.

¹¹ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1469

¹² למאמרי דעה נוספים של חוקרות וחוקרי המכון להגירה: [מלחמת רוסיה-אוקראינה וההגירה לישראל | רופן](#)

- את המלחמה ונושאים עימם מטענים רגשיים, פיזיים וכלכליים. עם הגעתם לישראל יש לספק מענה חירום מקיף ומקצועי הנובע מעצם היותם פליטי מלחמה.
3. בקרב העולים-פליטים יש להתייחס לעובדה ש**גברים** בגילאי 18-60 בעלי אזרחות אוקראינית שהגיעו מאוקראינה היו מחויבים בגיוס חובה בזמן מלחמת רוסיה-אוקראינה. סוגיה זו עלולה ליצור מתחים נוספים בתהליך הקליטה הן בקרב המשפחות שבהן הגבר נשאר באוקראינה והן בקרב אלו שבהן עלו גם הגברים עם המשפחה. נוסף על כך, סוגיה זו עשויה ליצור מתיחות בתוך קבוצת העולים-פליטים. מכאן, חשוב שהעוסקים בקליטת עלייה ייקחו בחשבון מורכבות זו בעת הטיפול בעולים-פליטים מאוקראינה.
4. **תפיסת קליטת העלייה** – עקרונות קליטת העלייה בישראל מתבססים על תפיסת לאומיות. בעת הנוכחית נדרשים דפוסי חשיבה ופעולה המאתגרים תפיסה זו ומשלבים ראייה טראנס-לאומית. **התפיסה הטראנס-לאומית** מכירה בכך שתהליך קליטה מיטבי מאפשר קיומם של מרחבים חברתיים, זהותיים, תרבותיים, שפתיים, תעסוקתיים וכו' אשר אינם מתבססים על מקום אחד וזהות אחת. ברמת המדיניות יש להכיר בקיומם של פערים בין תפיסות של קליטת עלייה לבין תפיסותיהם של העולים המבטאות מציאות טראנס-לאומית. יש להכשיר את גורמי המקצוע בדרגים השונים להיכרות עם מציאות טראנס לאומיים והביטויים שלה בתהליכי הקליטה.
5. **זהות דתית** – יש לזכור שבמדינות הפוסט-סובייטיות זהות דתית אינה מרכזית בחיי היום יום. לעומת זאת, בהיותם זכאי עלייה, זהותם הדתית (כיהודיים) מקבלת משמעות מרכזית. בתהליך הקליטה הנוכחי, העולים צפויים לעבור "מסע" בסוגיות הקשורות לזהותם הדתית כגון: מרכזיות הדת במדינת ישראל, מעבר בין דתות שונות, תפיסת הזהות הדתית ומורכבות הדת במשפחה. כחלק מתהליך הקליטה חשוב לחשוף ולהנגיש מידע לעולים בכל הנוגע למשמעות הדת והיהדות במדינת ישראל, לרבות מידע אופרטיבי שיכול לסייע בבחירה של מסגרות חינוך, מקום מגורים ועוד.
6. על אף העובדה שהעולים הגיעו לארץ חדשה, אין הם מתחילים כ"דף ריק". במסגרת תהליך קליטת העלייה, יש להתייחס להון האנושי, החברתי והתרבותי של העולים כמשאבים שעשויים לתרום להשתלבותם המיטבית בישראל בתחומים השונים ובעיקר בתחום המקצועי. ייתכן שעולים-פליטים אשר הגיעו מאוקראינה יהיו חסרי מסמכים רלוונטיים. לאור כך, בדומה להחלטת האיחוד האירופי¹³ יש להקל על חסמים בירוקרטיים בתהליך הצגת התעודות הרלוונטיות והמרת הכישורים. לצד זה, חשוב מאוד שהעוסקים בקליטת עלייה יזהו אלו משאבים קיימים אצל העולים וכיצד ניתן לסייע להם להמיר ולממש אותם בישראל.

¹³ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1469

7. העלייה כוללת קבוצות בעלות מאפיינים שונים כגון: ארץ מוצא, גיל, הרכב משפחתי, זיקה לישראל, השתייכות דתית ועוד. יש לייצר מדיניות מודולרית המודעת לפרמטרים אלו.
8. כיום מספרם של הישראלים ממדינות פוסט-סובייטיות בישראל, דור ראשון, דור 1.5 ודור שני, הוא מעל למיליון בני-אדם. מכאן, שקיימת בישראל רשת מקצועית וחברתית רחבה שיכולה ליצור גשר תרבותי ולשוני מיטבי שבו ניתן להסתייע בתהליכי הקליטה. במקביל, יש לקחת בחשבון קיומם של מתחים גלויים וסמויים בין הוותיקים לעולים ובין עולים שהגיעו מארצות שונות ממדינות פוסט-סובייטיות. יש להכיר במתחים בין עולים ממדינות שונות ולנסות ולמזער אותם כבר בשלביהם הראשונים על ידי הדרכה מותאמת לצוותים המקצועיים.
9. למדינת ישראל יש ניסיון רב בקליטת עליה מברית המועצות לשעבר. עם זאת, יש לזכור כי לכל גל עלייה יש מאפיינים שונים. אין להניח מראש הנחות יסוד על מאפייני העלייה אלא צריך להמשיך ללמוד, לחקור ולהכיר את העולים בגל זה. לצד זאת, חשוב לראות בעולים בגל הנוכחי שותפים פעילים, בעלי ידע וניסיון חיים ולערב אותם בתהליכי הקליטה וקבלת ההחלטות. מכאן, שבתהליכי הקליטה יש ליצור מרחבי פעולה והשפעה משותפים הן של העוסקים בקליטת עלייה והן של העולים והעולים-פליטים עצמם.
10. למדינת ישראל ניסיון עשיר בקליטת עלייה, בהיקפים גדולים ומאמצות מוצא שונות. אירוע חירום גלובלי זה יכול להוות הזדמנות לשיתופי פעולה בינלאומיים של העוסקים בקליטת עלייה בישראל ועמיתיהם בעולם. צו השעה מחייב את מדינת ישראל לשתף בניסיונה הרב בתחום קליטת העלייה וללמוד מניסיונה של אירופה בתחום קליטת הפליטים בעשור האחרון.

למאמרי דעה נוספים של חוקרות וחוקרי המכון להגירה:

[מלחמת רוסיה-אוקראינה וההגירה לישראל | רופין](#)

